

ДИСКУРСОЛОГІЯ. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

УДК 811.161.2:81'42

ББК 81.2Укр

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОМОВНОГО НАУКОВОГО ДИСКУРСУ: МЕЖІ МОЖЛИВОГО

БАГАН М.П.

Київський національний лінгвістичний університет

Статтю присвячено проблемі доцільності використання експресивних компонентів у сучасному українськомовному науковому дискурсі. Обґрунтовано релевантність експресивності для наукового викладу, наголошено на її кореляції з принципами зрозумілості та об'єктивності. Визначено найефективніші засоби української мови, які формують впевнене й захопливе наукове мовлення, не порушуючи його стилізованої однорідності. Проаналізовано поширені помилки авторів у намаганні експресивізувати власне мовлення. Подано теоретичні й практичні рекомендації щодо вибору засобів вираження відповідно до обраного підстилю мовлення (власне-наукового, науково-навчального та науково-популярного).

Ключові слова: науковий дискурс, науковий стиль, експресивність, засоби вираження експресивності, метафора, градація, період.

This article addresses the issue of appropriateness of expressive components usage in modern Ukrainian academic discourse. The paper proves the relevance of expressiveness for the academic presentation, while emphasizing its correlation with the principles of clarity and objectivity. The article determines the most effective means of Ukrainian language, which are employed to make academic speech confident and exciting without breaking its stylistic homogeneity. Common mistakes caused by the authors' intention to make their speech more expressive are analyzed. The paper suggests theoretical and practical recommendations as to the choice of expressivity means according to the selected substyle of speech (academic, educational, and scientific-popular).

Key words: academic discourse, academic style, expressiveness, expressivity means, metaphor, gradation, period.

Мова науки зорієнтована не на емоційно-чуттєве, а на логічне сприйняття, максимальну точність, стрункість та неупередженість викладу. У зв'язку з цією особливістю логічно постає проблема доцільності використання в ній експресивних засобів. Дослідники неоднаково визначають потребу в таких засобах. Одні вважають, що вони не типові для наукової мови і навіть шкодять її об'єктивності та виваженості [8, с. 61; 16, с. 35]. Інші констатують обмежене вживання деяких увиразнювальних засобів [7, с. 16; 17, с. 23], ще інші взагалі оминають увагою це питання. Зокрема, у деяких підручниках зі стилістики української мови, що повинні формувати стилістичні компетентності студентів-словесників, зовсім не йдеться про експресивність наукового мовлення [3, с. 74–80; 12, с. 282–287].

Проте відома й інша думка, згідно з якою експресивність не тільки можлива в науковому мовленні, а й бажана. Органічність використання експресивних елементів у наукових працях пояснюють синкретичною природою людського пізнання й наукової діяльності, яка не обмежується логічними операціями. За визначенням М.Н. Кожині, у ній “виявляються й емоція, і воля, й інтуїція” [11, с. 168]. Чимало лінгвістів погодилося з тим, що науковець не може бути абсолютно безпристрасним й неминуче вдається до підсилювальних засобів, що увиразнюють його дослідницьку позицію. Зокрема, наявність суб'єктивного оцінного фактора в науковому дискурсі визнали Н.Ф. Непійвода [14, с. 139–140], О.Д. Пономарів [18, с. 10], С.Я. Єрмоленко [5, с. 156], А.О. Капелюшний [7, с. 16], Г.М. Дядюра [4; с. 21], Н.А. Ковальська

[9; с. 376], П.О. Селігей [19, с. 330], у російському мовознавстві – Є.М. Галкіна-Федорук [1, с. 108], М.Н. Кожина, [11, с. 168], Н.Я. Милованова, [13, с.168–169], С.Л. Ністратова, [15, с.142–143], Н.В.Данилевська [2, с. 32] та ін.

Грунтоване вивчення наукового дискурсу крізь призму прагматики спілкування упевнило мовознавців у тому, що експресія слугує важливим чинником побудови аргументованого й переконливого наукового викладу. З одного боку, вона засвідчує наукову компетентність мовця, його впевненість у власній концепції, з іншого боку, це прагматично зорієнтована категорія наукового викладу, основне навантаження якої полягає в максимальному впливові на сприймача – зацікавленні й переконанні його в правильності висловлюваних думок. З огляду на це в деяких новітніх дослідженнях експресивності взагалі надано статусу однієї з “найхарактерніших ознак наукового викладу” [4, с. 21]. Більш переконливим видається тлумачення, згідно з яким експресивні елементи в науковому мовленні є лише “супутніми”, такими, що підсилюють аргументованість висловлення, полегшують сприйняття й “доповнюють основні, характерні для наукового викладу мовні засоби” [17, с. 24; 21, с. 170].

Сутність експресивності вбачають у здатності мовного знака “підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб’єктивного увиразнення” [5, с. 156]. Визначаючи експресивність релевантною ознакою наукового дискурсу, дослідники наголошують на принциповій відмінності наукової експресивності від художньої [2, с. 33; 4, с. 21], яка виявляється насамперед у різному функціональному навантаженні експресивних компонентів у науковому та художньому дискурсах. Якщо майстри художнього слова оперують експресивними одиницями для посилення образності, емоційного впливу на читача, то в наукових працях експресивність спрямована на посилення аргументації, увиразнення причиново-наслідкових зв’язків, акцентування найбільш важливих змістових компонентів. У науковий обіг навіть уведено поняття *інтелектуальної експресії* на позначення характерного саме для наукового мовлення способу оформлення думки [2, с. 33]. За визначенням Н.В. Данилевської, “інтелектуальна експресія – це не просто виразність, а *інтелектуально-емоційна напруженість викладу*, моменти відкритої (явної) чи прихованої апеляції автора до свідомості читача” [2, с. 35]. Різне функціональне навантаження експресивності в порівнюваних дискурсах зумовлює використання в них неоднакових експресивних одиниць. Якщо ядро загальномовної категорії експресивності становлять лексичні засоби, яким надають перевагу в художньому та розмовному мовленні, то для наукової експресивності пріоритетними вважають не лексичні, а синтаксичні засоби [9, с. 382; 15, с. 144; 21, с. 171]. Саме вони вможливають ефективне, акцентоване донесення змісту до сприймача. Дослідники відзначають, що наукову експресивність можуть формувати одиниці, які не належать до виразно експресивних, але на тлі стриманого й канонізованого наукового викладу набувають особливого стилістичного навантаження. У зв’язку з цим постає проблема добору релевантних для наукового мовлення засобів експресивності, які б сприяли переконливості викладу, проте не порушували його стильової однорідності. Це проблема не лише наукова, а й методологічна, оскільки вибір засобів увиразнення потребує певних стилістичних навичок, відчуття стилю і доречності в ньому тих чи тих компонентів. Автори підручників зі стилістики української мови, як ми вже зазначали, не подають жодних рекомендацій щодо особливостей вираження експресії в наукових працях. Не надано належної уваги засобам наукової експресивності і в лінгвостилістичних дослідженнях. Це й зумовило актуальність теми пропонованої статті. Її *мета* – визначити найбільш органічні для українськомовного наукового дискурсу засоби експресивності, які сприяють формуванню переконливого, зваженого наукового мовлення, а також проаналізувати типові помилки авторів в намаганні експресивізувати власне наукове мовлення та запропонувати вдаліше способи увиразнення думки.

До лексичних засобів, які в сучасній українській літературній мові забезпечують досить акцентоване і водночас стримане увиразнення змістових моментів, належать прикметники

й прислівники із семантикою ступеня вияву ознаки (*великий, високий, істотний, типовий, численний; дуже, зовсім, надзвичайно, широко, сповна, абсолютно, цілком*). Такі лексеми широко використовують для характеристики різних мовних явищ та тенденцій. Нерідко автори поєднують прислівник міри і ступеня із власне-оцінним прикметником, пор.: *Це дуже вагомий категорійний пласт, який забезпечується формально-структурними параметрами речення* (М. Мірченко); *Для розуміння семантики фразеологічних одиниць остання особливість є надзвичайно важливою* (М. Гамзюк). Комплексне виживання компонентів з підсилювальним та оцінним значеннями є цілком органічним. Дослідники відзначають семантичну близькість оцінних та експресивних компонентів, оскільки мовець вдається до увиразнення змісту на основі свого ціннісного ставлення до нього. Оцінність нерідко вважають складовою категорії експресивності [4, с. 21; 21, с. 171]. Проте більш переконливим видається підхід, у межах якого розмежовують категорії експресивності та оцінки. Зокрема, С.Є. Ігнат'єва, услід за Є.М. Галкіною-Федорук та В.М. Телією, стверджує, що ці категорії є взаємозумовленими, проте функціонують окремо: оцінка й емоційність збагачують, доповнюють інформаційний обсяг висловлення, а експресивні компоненти, не змінюючи закладеного змісту, підсилюють його [6, с. 262]. Категорію оцінності пов'язують із змістовим планом вираження, реалізацією ціннісної позиції суб'єкта мовлення, а категорію експресивності – з планом вираження, комунікативною настановою сильніше вплинути на адресата [6, с. 261].

Група прикметників і прислівників, які сприяють саме експресивізації українського наукового мовлення, досить об'ємна, проте в пошуку якомога потужніших засобів деякі автори іноді вибирають такі, семантика й конотація яких видається не виправдано піднесеною як для наукового викладу. Наприклад, результати якогось дослідження кваліфікують як *дивовижні, неймовірні, надзвичайні*, появу нових явищ і тенденцій у мові – як *доленосу, непересічну*. Занадто емоційне потрактування має зворотний ефект, оскільки викликає певні сумніви в об'єктивності мовця.

Підсилюють категоричність, тобто експресивізують виклад, прислівники й прислівникові сполуки із семантикою всезагальності *скрізь, завжди, ніколи, в жодному разі, аж ніяк*. Їх уживання пов'язане з твердою впевненістю автора в слушності зроблених ним узагальнень, пор.: *Головний герой у жодному разі не відсторонений* (О. Черник). *Доступний образ аж ніяк не примітивний* (КУМ). Важливо об'єктивно зважувати, чи доречні такі засоби в реченні й чи виправдана категоричність. У суто науковому мовленні, щоб не викликати можливих заперечень, раціональніше послуговуватися прислівниками, що передають не крайній вияв ознаки, а лише її типовість, пор.: *переважно, здебільшого, характерно, типово, прикметно*.

До спеціалізованих мовних засобів підсилення думки належать також модальні слова та сполуки із семантикою впевненості *безперечно, без сумніву, звичайно, певна річ, саме так*, напр.: *Запропонована періодизація, без сумніву, дуже умовна* (Г. Півторак); *Повсякденна увага ЗМІ значною мірою спрямована і на питання економіки, фінансів, банківської справи, бізнесу тощо, безперечно, істотно сприяє популяризації аналізованої тематичної групи неофразеології* (Л. Пашинська); *Звичайно, саме так, із кінцевим м'яким -Ц- – німці, білобережці і т.д. – вимовляли ті назви укри-руси задовго до літописної доби* (С. Губерначук). На жаль, у сучасному науковому дискурсі трапляються й некоректні уживання деяких прислівників у ролі вставних слів: *заввичай* – насправді означає повторювану звичну дію, а не найтипівішу ознаку; *фактично, реально, точно, приблизно* – не є вставними словами.

Увиразнення думки не потребує уживання якихось особливих, емоційно й оцінно потужних компонентів. В українській мові сформувався цілком достатній набір засобів, які дають змогу посилити думку, не зашкодивши її чіткості і виваженості. Типовими морфологічними засобами стриманого увиразнення є частки, передусім обмежувально-вказівні (*тільки, лише, суто*) та підсилювально-видільні (*саме, якраз, навіть*), пор.: *За свідченням музикознавців, саме в мовній мелодії, що накладається на специфічну вимову звуків (передусім голосних), закладено*

основу національного співу (Н. Тоцька); Нерідко терміном “граматична категорія” вчені позначають окремі частини мови (“граматична категорія іменник”, “граматична категорія дієслово”) і **навіть** розряди чи групи слів у їхньому складі (наприклад, “граматична категорія якісних / відносних прикметників”, “граматична категорія повних / коротких прикметників” тощо) (І. Ярошевич). Суперечить нормам сучасної української мови уживання слова *виключно*, яке скальковане з типової для російської мови частки *исключительно*. В українській мові їй відповідають обмежувально-вказівні частки *тільки, лише, суто*, пор.: О. Вейнінгер зауважує, що талановитість є спадковою, інколи родовою особливістю (родина Бахів), геній же не може бути успадкованим, це **суто** індивідуальний феномен (Йоган Себастьян Бах) (Д. Терехова).

Типовими граматичними засобами увиразнення є форми найвищого ступеня прикметників (*найважливіший, найхарактерніший, найтиповіший, найпомітніший, найпоширеніший, найчисленніший*), проте означення явища чи ідеї формою суперлатива накладає на науковця певну відповідальність за достовірність такого формулювання. Є сенс віддати перевагу менш категоричним засобам або вжити конструкцію *один (-а, -е) + із + прикметник* у формі найвищого ступеня порівняння, пор.: **Однією з найпомітніших** ознак сучасної проблемної ситуації (класифікаційної одиниці наукового знання) в лінгвістиці можна вважати бурхливий розвиток функціонально-комунікативних досліджень (Ф. Бацевич).

Серед синтаксичних засобів найтиповішими виразниками експресивності в науковому дискурсі вважають питальні та окличні речення [9, с. 383; 15, с. 145]. Питальні речення, справді, виконують низку важливих комунікативних функцій – привертають увагу сприймача, спонукають до спільної інтелектуальної діяльності, схиляють до певного висновку тощо. Особливо ефективні вони в усному науковому мовленні (у лекції, диспуті, доповіді, обговоренні) та жанрах науково-популярного підстилю мовлення. Питальні речення надають науковому викладу полемічного характеру, відбивають характерний для наукової діяльності пошук істини, процес перевірки гіпотез. Проте в монографіях та власне-наукових статтях їх вживають обмежено. Оскільки питальні речення не забезпечують змістового наповнення речення, їх використовують здебільшого для формулювання наукової проблеми, пор.: *Виникають і інші питання. Перше з них: невже в українській мові є дві форми знахідного відмінка в іменників чоловічого роду однини? І друге: якщо є дві форми знахідного, то чим це викликано?* (І. Вихованець). Часто автори не прямо запитують, а вживають складнопідрядні речення із з’ясувальною частиною для введення запитання, пор.: *Отже, постає питання, чим є для української нації літературний постмодернізм – засобом формування національної ідентичності чи її руйнації, і яка стратегія має домінувати в перекладах – доместикації чи форенізації?* (Ю. Тьопенко, Ю. Стежко). Значно рідше питальні речення використовують суто для експресивного відзначення певних, очевидних для автора змістових моментів, пор.: *А як можна не згадати, бодай принагідно, справжньої скарбниці бурсацьких артоцизмів “Енеїди” Котляревського, яка відбила соціолект полтавської духовної семінарії 1780–1789 років, де тоді навчався письменник?* (Л. Ставицька)

Окличні речення – досить сильний, проте стилістично обмежений засіб експресивізації. Вони передають експресію у поєднанні з різними оцінно-емоційними значеннями (обурення, захоплення, подив), засвідчують впевненість автора, його апеляцію до сприймача, прагнення переконати чи здивувати його. Тому окличні речення органічні лише в усному або науково-популярному писемному мовленні, пор.: *Ще один археолог М. Відейко стверджує, що “збереглися зроблені трипільськими майстрами глиняні моделі жител та храмів”. **Звернімо увагу – храмів!*** (С. Губерначук); *Це спричинило перехід до пасивного запасу слів, віддалених щодо звучання від російських, і активізувало використання спільних російською мовою компонентів синонімічного ряду. **Та ще й невпинна боротьба зі “шкідництвом на мовному фронті”!*** (О. Пономарів).

Крім питальних та окличних речень, які виразно демонструють експресію автора, є й інші синтаксичні засоби, що вможливають увиразнення думки без зайвої патетики й емоцій.

Зокрема, підсилению, увиразненню думки сприяють речення з відокремленими компонентами, за допомогою яких щось докладніше пояснюють або визначають, напр.: *Слов'янські мови взагалі, а українська особливо, багаті на синоніми* (О. Пономарів); *Тож там – у тих доісторичних часах – і повинна шукати українська наука витоки нашої української мови* (С. Губерначук).

До засобів створення наукової експресії потрібно зарахувати модальні конструкції із подвійним запереченням *не можна не + інфінітив*, які передають значно вищий, ніж зазвичай, ступінь упевненості автора в чому-небудь, пор.: *Говорячи про екзистенціальні виміри урбаністичної лексики в образних контекстах, не можна не відзначити того факту, що згадана лексика здатна бути метафорою буття* (Л. Ставицька).

На окрему увагу заслуговує питання ролі тропів та стилістичних фігур у вираженні наукової експресії. Традиційно дослідники констатують обмежене вживання в наукових текстах окремих тропів – епітетів, метафор, порівнянь, якщо вони не дисонують із загальною тональністю наукової праці [13, с.168].

Дедалі частіше метафору кваліфікують як універсальний троп, поширений не лише царині художньої творчості, а й в наукових текстах [4; с. 24; 13, с. 168; 22]. При цьому дослідники уточнюють, що в науковому дискурсі засоби образності сприяють не “художньо-образній мовленнєвій конкретизації”, як в художньому дискурсі, а уточненню, конкретизації понять [10, с. 220–221; 4, с. 24]. Цілком очевидно, що метафора полегшує передавання й сприймання інформації, оскільки, асоціюючи спеціальне поняття із загальновідомим, накреслює підхід до його витлумачення. Найчастіше метафори використовують у науково-навчальних та науково-популярних творах, у яких справді важливо увиразнити сухий теоретичний матеріал, полегшити його сприйняття, пор: *За висловом Б.М. Головіна, якщо метод – це шлях, який прокладають до істини, то методика – інструменти, потрібні для розчищення цього шляху* (М. Кочерган); *Лінгвістична теорія є тим місточком, який поєднує філософську і конкретно-наукову методологію* (М. Кочерган); *Мовець передусім актуалізує передаваний у реченні об'єктивний зміст, тобто “прив'язує” його до ситуації мовлення* (І. Вихованець); *Заглянути до творчої майстерні автора через коридори художнього перекладу...* (Т. Некряч). Залежно від уживаності, конотативності та асоціативності обраного образу метафори виявляють різний ступінь експресії. Якщо загальноживані метафори полегшують сприйняття наукової інформації, то оригінальні авторські, художні метафори можуть надавати науковому викладу особливого емоційно-оцінного забарвлення, патетичного звучання тощо, пор.: *А істинна праукраїнська історія та історія української мови ще й нині перебуває не виявленою під намулом отих “общетеорій”* (С. Губерначук). Метафора – потужний виражальний засіб, проте щоб ефективно оперувати нею, потрібно дотримуватися принципів міри, наукової об'єктивності й стилістичної доцільності. У гонитві за ефектними формулюваннями автори нерідко зловживають занадто сильними, потужними образами, що не відповідають обсягу позначуваного, наприклад, появу групи неологізмів називають *революцією в мові*, формування нового підходу – *переворотом у мовознавстві*, декілька аргументів у науковій дискусії – *лавиною аргументів*. Деякі образи вносять у науковий виклад недоречні асоціації, відволікають від викладу основної думки, наприклад, коли новий підхід називають *тиском моди* або наводять *пригоріцу прикладів*.

З-поміж синтаксичних стилістичних фігур називають повтори [15, с. 147; 21 с. 172]. Вони, справді, сприяють наголошенню найважливіших змістових компонентів, проте вживають їх переважно в науково-популярних текстах, пор: *Тільки художній стиль здатний оживити в емоційному монолозі реалії з таких різних технічних епох – паровик і екскаватор. Тільки образна мова мінімальними лексичними, фразеологічними засобами може намалювати образок важкого життя колгоспниці (КУМ); Мови лише зникають, зникають не самі по собі, а під асимілятивним тиском інших мов* (С. Губерначук).

Найбільш поширеною стилістичною фігурою наукового експресивного викладу вважаємо градацію, що полягає в поступовому нагнітанні засобів художньої виразності задля підвищення

(клімакс) чи пониження (антиклімакс) їхньої емоційно-змістової значущості. Градація сприяє увиразненню змістових тонкощів думки і виникає на основі конструкцій з однорідними членами речення, кожен наступний із яких посилює попередній (пор.: У статті описано спектр сугестивних інтенцій, спрямованих на реалізацію **нейтрального, некатегоричного спонукального впливу на співрозмовника** (С. Шабат-Савка); **Функціональні стилі не становлять непорушних, непроникних комунікативних сфер. Між ними постійно відбувається взаємодія, взаємопроникнення окремих ознак** (А. Грищенко).

Проте найбільшу експресію демонструють конструкції, градація яких впливає з протиставлення декількох змістових елементів. На вираженні таких відношень у сучасній українській літературній мові спеціалізуються складені парні градаційні сполучники **не тільки ..., а (й)...**; **не лише..., а (й)...**; **не просто ..., а (й) ...**; **не тільки..., але (й) ...**; **не лише..., але (й)...**; **не так..., як...**; **якщо не..., то...** та ін., пор.: ... **голосні змінюються не тільки залежно від місця щодо наголосу, але й залежно від якості сусідніх приголосних** (Н. Тоцька); **Сленг – один із обов'язкових атрибутів соціальної групи і виконує не лише функцію відособлення соціуму, а й функцію вираження цінностей певної субкультури** (М. Навальна); **Утім, суб'єкт перекладу не просто виконує роль посередника, а одночасно містить коди двох різних знакових систем та інтерпретує сукупність кодів однієї знакової системи через сукупність кодів іншої знакової системи** (М. Дорофєєва); **У кожному графіті можна віднайти якщо не винятково українські слова, то характерні або ж українські форми слів** (С. Губерначук). Градаційні відношення ефективно використовують й на міжреченневому рівні без типових сполучних засобів. Їх компенсують частки, що належать до різних речень, проте взаємодіють у вираженні протиставно-градаційних відношень, а також однорідні члени речення, лексичні повтори, пор.: **Мова, як відомо, є не лише засобом спілкування. Це також спосіб сприймання світу, відтворення його в свідомості людини** (О. Пономарів); **Рідна мова – не лише письменницька проблема. Вона стосується насамперед виховання людської особистості, виховання самоповаги, національної самосвідомості, без яких не може бути справжнього, а не офіційно-паперового патріотизму** (КУМ).

До стилістичних фігур наукового мовлення належить період. Традиційно його вважають типовим виражальним засобом художнього дискурсу, що надає висловленню особливо піднесеного, патетичного звучання, проте до нього вдаються й автори науково-популярних творів, пор.: **Про що б не писав Павличко – про події на Волині в Дермані чи про вбивство Я. Галана, про долю І. Загайчука чи про подорож до Відня, про фестиваль молоді в Хельсінки, чи про мандрівку на Кубу – скрізь у його віршах переважає інтонація першої особи** (КУМ). У наукових текстах період має значно простіший і менш заокруглений інтонаційний малюнок, складається з кількох синтаксично подібних компонентів, які підводять до висновкової думки, проте не сягають рівня патетичних періодів художнього дискурсу. У науковому мовленні періоди часто виходять за межі одного речення, мають не таку ритмізовану структуру, як в художніх творах. Напр.: **Ніколи не пізно відчувати себе причетним до світу поезії, збагнути свою спорідненість з натхненною душею поета, разом з якою підносишся й сам... Ніколи не пізно, але чим раніше, тим краще, адже поезія живильне джерело для одухотворення людини, для облагородження її** (КУМ); **Словниковий склад мови, особливо мови багатofункціональної, яка обслуговує науку, літературу, мистецтво, виробництво, є мовою преси, радіо, телебачення, надзвичайно багатий і різноманітний – він налічує сотні тисяч слів** (КУМ).

Експресивність наукового викладу передбачає цілісний і комплексний підхід мовця до оформлення думок. Якщо автор обирає своїм пріоритетом експресивний виклад, то дотримується його в усьому творі. Експресивні елементи для нього – це не поодинокі стилістичні прикраси, а органічно й гармонійно ужиті компоненти, що взаємодіють один з одним і разом сприяють увиразненню думки. Наприклад, в уривку: *Справжня дитяча поезія має*

своїм підґрунтям **не просто** любов до дітей, **а** любов і **велику** повагу, **велику** довіру до маленького слухача-читача. **Саме** це і виділяє **прекрасну** (хоча, на жаль, невелику) добірку віршів Ліни Костенко, об'єднаних під назвою “Бузиновий цар” (КУМ) – автор використовує цілу низку засобів увиразнення: лексичні емоційно-оцінні компоненти, видільну частку, повтор, градаційну конструкцію, вставлення – усі вони підпорядковані загальному задуму переконати сприймача.

Не випадково показником інтелектуальної експресії вважають “змістове ущільнення”, суть якого полягає в одночасному втіленні в реченні кількох пізнавальних дій “власне когнітивного (різні уточнення, пояснення, конкретизації, узагальнення, причиново-наслідкові, наслідково-висновкові висловлювання та ін.) й емотивного характеру” [2, с. 33]. Змістове ущільнення виявляється в побудові семантично й граматично складних конструкцій з різноманітними відокремленнями, уточненням і просто вторинними семантико-синтаксичними компонентами, що втілюють згорнуті предикації мовця. Дотримуючись такого стилю мовлення, важливо не перевантажити його занадто складними побудовами, які ускладнюють сприйняття тексту, можуть видаватися двозначними або й узагалі не зрозумілими. Наукова експресивність пов'язана з узагальненням, ущільненням думки, проте рівень експресії й переконливості тексту не залежить від його складності. Основними орієнтирами автора в намаганні посилити думку мають бути її чіткість і ясність, а не ускладнення.

Рівень експресії великою мірою пов'язаний з конкретними умовами спілкування й обраним підстилем наукового мовлення. Власне-науковий підстиль мовлення значно обмежує автора в доборі засобів підсилення думки. Зокрема, у текстах цього підстилю органічно функціонують видільні частки, деякі оцінні лексеми, модальні компоненти, синтаксичні конструкції з відокремленнями та нескладними градаціями, а повтори, риторичні питання, окличні речення не відповідають його стриманій тональності. На противагу йому науково-популярний підстиль [27; 31] уможливує широке залучення найрізноманітніших засобів експресивізації, їх комбінування, ускладнення та нагромадження. Науково-навчальний підстиль [23; 26] цікавий тим, що з одного боку, уможливує вживання увиразнювальних компонентів, особливо тих, що сприяють кращому сприйняттю тексту (видільних, модальних компонентів, метафор, апелювань до читача), а з іншого боку, у ньому небажані складні конструкції та емоційно забарвлені міркування.

Отже, експресивність – важлива комунікативна категорія наукового дискурсу, пов'язана з прагматичними бажаннями автора зацікавити сприймача, переконати його в правильності власних узагальнень, спонукати до певних висновків.

Експресивність наукового викладу виявляється в увиразненні повідомлюваного, апелюванні до сприймача, зростанні напруги та змістовому ущільненні оповіді. Експресію наукового мовлення забезпечує комплексне використання різнорівневих мовних засобів, підпорядкованих єдиному задуму автора.

Рівень експресивності неоднаковий в різних підстилях наукового стилю мовлення й значною мірою залежить від стилістичних умінь та комунікативних уподобань автора. Експресивність наукового тексту має узгоджуватися з принципами чіткості, зрозумілості й об'єктивності наукового викладу. Тільки зважене й функціонально виправдане вживання експресивних елементів на тлі чіткого й логічного викладу вможливує формування ефективного наукового дискурсу зі збереженням його стильової однорідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галкина-Федорук Е.М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке // Сб. статей по языкознанию / Под ред. В.В. Виноградова. – М. : Изд.-во МГУ, 1958. – С. 103–124.
2. Данилевская Н.В. К вопросу об экспрессии в научном тексте / Н.В. Данилевская // Вестник Пермского университета. – 2010. – Вып. 6(12). – С. 30–36.

3. Дудик П.С. Стилiстика української мови / П.С. Дудик. – К. : Вища школа, 2005. – 368 с.
4. Дядюра Г. Категория экспрессивности в современных научных текстах / Галина Дядюра, Дарья Колесник // Управление и образование. – 2011. – Т. VII (2). – С. 21–24.
5. Єрмоленко С.Я. Експресивність / С.Я. Єрмоленко // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 156.
6. Ігнат'єва С.Є. Оцінка і її зв'язок з емоційністю, експресивністю, модальністю / С.Є. Ігнат'єва // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. – 2010. – Вип. XXIII, ч. 4. – С. 258–264.
7. Капелюшний А.О. Практична стилістика української мови : Навчальний посібник / А.О. Капелюшний. – Львів : ПАЮ, 2007. – 400 с.
8. Клещова О.Є. Культура української мови (за кредитно-модульною системою) : [навчальний посібник] / О.Є. Клещова, О.М. Кравчук. – Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 219 с.
9. Ковальська Н.А. Релевантність експресивності в науково-популярних текстах економічного дискурсу / Н.А. Ковальська // Філологічні науки: Вісник Запорізького національного університету: зб. наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2015. – № 1. – С. 376–385.
10. Кожина М.Н. К вопросу о средствах образности в научной речи // Ученые записки Пермского университета. – 1966. – № 162. – С. 210–223.
11. Кожина М.Н. Стилiстика русского языка / М.Н. Кожина. – М. : Просвещение, 1993. – 224 с.
12. Мацько Л. І. та ін. Стилiстика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
13. Милованова Н.Я. Экспрессивность в стиле научной прозы: дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.01 / Милованова Нина Яковлевна. – Пермь, 1982. – 192 с.
14. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилiстичний аспект) : [монографія] / Н.Ф. Непийвода. – К. : ТОВ “МФА”, 1997. – 288 с.
15. Нистратова С.Л. К вопросу о системе экспрессивных синтаксических средств в научной речи / С.Л. Нистратова // Язык, сознание, коммуникация: сб. статей. – М: МАКС Пресс 2004. – Вып. 28. – С. 142–150.
16. Онуфрієнко Г. Науковий стиль української мови: Навчальний посібник з алгоритмічними приписами / Галина Онуфрієнко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
17. Основи культури наукового мовлення : навч.-метод. посібник / за заг. ред. І.М. Плотницької. – К. : НАДУ, 2011. – 80 с.
18. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови: [підручник] / О.Д. Пономарів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
19. Селігей П.О. Український науковий текст: Проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01 / Селігей Пилип Олександрович. – К., 2016. – 427 с.
20. Семенов О.М. Культура наукової української мови: навчальний посібник / О. М. Семенов. – К. : Академія, 2010. – 213 с.
21. Скрипак І.А. Экспрессивный синтаксис в текстах научного дискурса / И.А. Скрипак. – Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота. – 2013. – № 4 (22): в 2-х ч. – Ч. II. – С. 170–173.
22. Федоренко С.В. Метафора в науково-технічній літературі / С.В. Федоренко. – Електронний ресурс. – Режим доступу до ресурсу : <http://naub.oa.edu.ua/2012/metafora-v-naukovo-tehnichnij-literaturi/>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

23. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.

24. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2015. – Вип. 18. – №2.
25. Губерначук С.С. Як гул століть, як шум віків – рідна мова / С.С.Губерначук. – К. : Бліц-інформ, 2002. – 234 с.
26. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : [підручник] / М.П. Кочерган. – К. : Академія, 2003. – 463 с.
27. КУМ – Культура української мови : довідник / [Єрмоленко С.Я., Дзюбишина-Мельник Н.Я., Ленець К.В. та ін.] ; за ред. В.М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 304 с.
28. Некряч Т. Айсберг в океані перекладу: Відтворення ідіостилю Ернеста Гемінгвея в перекладах українською і російською мовами / Тетяна Некряч, Руслана Довганчина. – К. : Кондор, 2014. – 220 с.
29. Пашинська Л.М. Фразеологічні неологізми в сучасному українському мас-медійному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Пашинська Людмила Михайлівна. – К., 2011. – 285 с.
30. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова / Григорій Півторак. – К. : Наукова думка, 1993. – 200 с.
31. Пономарів О.Д. Культура слова. Мовностилістичні поради : Навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти / О.Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1999. – 238 с.
32. Ставицька Л.О. Естетика слова в українській поезії 10-30 рр. ХХ ст. / Леся Олексіївна Ставицька. – К. : Правда Ярославічів, 2000. – 154 с.

Дата надходження до редакції 10.05.2017